

## ЕТАПИ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

***Нігрєєва О. О.***

*кандидат юридичних наук, доцент,*

*доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права*

**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова**

**м. Одеса, Україна**

Правотворчість у міжнародному праві являє собою одну з найбільш важливих та найбільш суперечливих категорій. Саме її конкретизація, визначення суб'єктів, етапів та процедур допомогло б уникнути спотворення концепту міжнародно-правової нор-

ми та застосуванню замість неї норм неправового характеру. Відсутність чіткого розуміння процедури створення міжнародного права призводить до розмивання багатьох інших, пов'язаних із нею категорій, як-то: норми міжнародного права, джерела міжнародного права, його суб'єкти й навіть концепції держави як основного суб'єкта міжнародного права і, перш за все, концепції державного суверенітету.

Незважаючи на зростаючу актуальність таких досліджень, яка в умовах змін світового правопорядку усе більш відчутно дає про себе знати на початку XXI сторіччя, наукових праць, присвячених загальнотеоретичним аспектам міжнародної правотворчості не дуже багато. Зокрема, значну увагу цим питанням присвятили у своїх дослідженнях такі вчені, як І. І. Лукашук, В. Г. Буткевич, В. В. Мицих, О. В. Задорожній, К. А. Бекашев, Н. Д. Тазієв, Alan Boyle, Christine Chinkin, Joost Pauwelyn, Ramses Wessel, Jan Wouters та інші.

З усіх аспектів міжнародного правотворчого процесу одним з найбільш цікавих є питання його етапів, адже саме завдяки їхньому уважному виокремленню та аналізу можна остаточно визначити момент та процедури перетворення неправової норми міжнародної поведінки на норму міжнародно-правового характеру, встановити суб'єктів, що є правомочними утворювати саме такі, юридично обов'язкові, міжнародні норми, та назвати джерела їхнього закріплення.

Разом із тим розподіл всього процесу міжнародної правотворчості на окремі етапи є досить складним завданням. Його результати безпосередньо залежить від розуміння цієї категорії, адже в науці не тільки міжнародного, але й національного права немає єдності думок щодо меж, продуктів та значення правотворчості.

Перш за все, слід підкреслити наявність більш-менш загального підходу до виокремлення двох етапів безпосереднього утворення норм міжнародного права – узгодження волі суб'єктів міжнародного права щодо правила поведінки та надання суб'єктами міжнародного права згоди на юридичну обов'язковість узгоджених правил поведінки [1, с. 77; 2, с. 413-414]. Однак таке бачення процесу міжнародної правотворчості є достатньо спрощеним. Воно демонструє наявність двох визначальних елементів, необхідних для виникнення міжнародно-правової норми, а саме: 1) формування певного правила поведінки, що отримало нормативний характер; 2) наділення такого правила поведінки юридичною силою, тобто надання йому статусу саме правової норми.

Однак, якщо розглядати окремо процедури утворення міжнародного договору та міжнародного звичаю, їхня етапність буде суттєво різнитись. Більш того навіть у межах формування одного й того ж самого джерела міжнародного права можуть бути наявними суттєві відмінності. Мова йде, наприклад, про різновиди міжнародних звичаїв, що останнім часом виокремлюються деякими дослідниками міжнародного права. Так, І. І. Лукашук є прибічником розподілу міжнародних звичаїв на традиційні та нові (іноді їх називають миттєвими): «В современном международном праве существует два вида обычных норм. Первый, традиционный, представляет собой сложившееся в практике неписаное правило, за которым признается юридическая сила. Второй – новый вид, к которому относятся нормы, создаваемые не длительной практикой, а признанием в качестве таковых правил, содержащихся в том или ином акте... [3, с. 112]».

Ця теза дослідника дає змогу зробити наступний висновок. У процесі формування традиційний звичай проходить два основних етапи. Перший проявляється у встановленні певної сталої практики, тобто одноманітної поведінки (дій чи бездіяльності), до якої вдаються суб'єкти міжнародного права (перш за все, держави) при врегулюванні аналогічних міжнародних відносин протягом певного, як правило, досить довгого проміжку часу. На другому етапі вже сформованій нормі надається юридична обов'язковість шляхом так званої мовчазної згоди, що й перетворює її на правову норму.

Що ж до «нового» звичаю, то вищевикладене наводить на думку про його одноетапне формування, адже стала практика його застосування – відсутня або майже відсутня, а юридична сила новітньої норми надається шляхом закріплення її у певних актах: «Нормы второго вида сначала формулируются либо в договорах, либо в таких неправовых актах, как резолюции международных совещаний и организаций, а в дальнейшем за ними признают статус норм общего международного права. Юридически они существуют как обычай, а соответствующие акты служат доказательствами их содержания [3, с.112]».

Не вдаючись до детального аналізу концепції «моментального» звичаю, масмо зазначити, що ця концепція викликає значні дискусії та заперечення у науковому середовищі. І хоча не можна не погодитись із тим, що час формування міжнародних звичаїв на сучасному етапі дійсно значно скоротився, але й не можна однозначно погодитись із їхнім миттєвим утворенням, бо це певним чином суперечить самій правовій природі та ідеї звичаю. Як здається, практика застосування новітньої звичасвої норми поведінки у міжнародних відносинах є присутньою у будь-якому разі, але для її встановлення немає потреби у багатьох роках або навіть сторіччях. Достатньо, аби держави не виразили свого заперечення щодо формування нового міжнародного звичаю, яке завдяки сучасному рівню розвитку комунікативних технологій може миттєво стати відомим іншим суб'єктам міжнародного права.

Звертаючись до етапів укладання міжнародних договорів, слід підкреслити ще більше розмаїття думок щодо їхньої кількості та змісту. Віденська конвенція щодо права міжнародних договорів 1969 р. визначає три основні стадії цього процесу: прийняття тексту договору; встановлення автентичності тексту договору; вираження згоди на обов'язковість договору. Звісно, що така схема є спрощеною, адже на практиці ці основні стадії розподіляються на декілька інших. Так, до першої стадії відносять підготовку, розроблення, узгодження та прийняття тексту договору [4, с.18]. Що ж до третьої, то вона, як правило, не обмежується тільки підписанням, а передбачає також ратифікацію або іншу аналогічну процедуру. Крім того, існують юридичні дії, що супроводжують процедуру остаточного ухвалення договору та «певною мірою також належать до третьої стадії укладання договору. Такими юридичними діями є: направлення документів депозитарію, функції депозитарію, реєстрація договору, опублікування договору, а також інститут застережень та заяв [4, с.18-19]». Це дає підстави деяким дослідникам виокремлювати аж до 11 стадій укладання міжнародного договору [1, с. 208].

Звісно, що не можна ототожнювати стадії укладання міжнародного договору та етапи створення міжнародних договірних норм, що становлять його зміст, однак часто міжнародний правотворчий процес зводять саме до розгляду процесу укладання договорів. З іншого боку, ці процедури безпосередньо пов'язані, отже процес міжнародної правотворчості не можна розглядати й у повному відриві від процесу утворення джерел міжнародного права.

Слід нагадати й той факт, що питання виокремлення етапів міжнародної правотворчості безпосередньо залежить від її розуміння у більш вузькому або ж більш широкому сенсі. Так, у найбільш вузькому розумінні міжнародна правотворчість може зводитися тільки до процесу надання вже сформованим нормам міжнародного права юридичної обов'язковості. У цьому разі вона фактично має один етап, а кількість її учасників зужується фактично до двох – держав та міжнародних міждержавних організацій.

У більш широкому сенсі міжнародна правотворчість відображає повний процес створення міжнародно-правової норми: від її формулювання у певному документі або ж встановлення у практичній поведінці суб'єктів міжнародного права (міжнародна нормотворчість) до її схвалення цими суб'єктами у якості юридично обов'язкової. У цьому разі мова йде про якнайменш два її етапи, у яких, окрім зазначених вище

суб'єктів, можуть приймати участь ще інші суб'єкти міжнародного права. Наприклад, міжнародні неурядові організації.

Однак можна розуміти міжнародну правотворчість і як ще більш широкий процес, що охоплює не тільки безпосереднє утворення міжнародно-правової норми уповноваженими на це суб'єктами міжнародного права, але й так звану «доправотворчу стадію [2, с.413]». На цій стадії відбувається усвідомлення необхідності утворення такої норми, відбувається формування позицій держав щодо цього, висловлюється правотворча ініціатива, як офіційного, так і неофіційного характеру, тощо. При такому розумінні міжнародної правотворчості кількість її етапів та учасників стрімко зростає.

На завершення бажасмо підкреслити деякі положення наведеної доповіді:

1) виокремлення етапів міжнародної правотворчості щільно пов'язане із визначенням та розумінням правотворчості;

2) незважаючи на досить поширений у науці міжнародного права підхід до розподілу правотворчості на два основні етапи, стадії утворення міжнародних договірних та міжнародних звичасвих норм можуть суттєво різнитися. Однак у цьому аспекті не варто плутати етапи утворення міжнародного договору та звичаю як джерел міжнародного права та етапи утворення міжнародних договірних та звичасвих норм;

3) кількість етапів міжнародної правотворчості залежить від її розуміння у вузькому чи широкому сенсі, адже у найбільш вузькому значенні її можна зводити до висловлення *opinio juris*, у більш широкому – до міжнародної нормотворчості та у найширшому – до процесу формування міжнародного права або міжнародного правоутворення.

---

#### Література:

1. Баймуратов М. А. Международное публичное право. – Х.: Одиссей, 2007. – 704 с.
  2. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожний О. В. Міжнародне право. Основи теорії. – К.: Либідь, 2002. – 608 с.
  3. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть: Учебник для студентов юридических факультетов и вузов. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 415 с.
  4. Міжнародне право. Основні галузі / За ред. В. Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2004. – 814 с.
-